

Војислав Грол, ПРАВНА МИСАО МИЛОВАНА МИЛОВАНОВИЋА, Београд, 1989, стр. 121.

Српска академије наука и уметности (Одељење друштвених наука – Извори српског права) објавила је под овим насловом четврту монографију из свог пројекта Развој новије теоријске правне мисли у Срба .

Милован Миловановић, познатији као политичар, дипломата и државник, један од твораца Балканског савеза уочи балканских ратова с Турском 1912, остао је до данас занемарен као правни писац и мислилац. Задатак да попуни ту празнину у нашој историографији и осветли Миловановићев лик као једног од наших значајних теоретичара права, узео је на себе В. Грол, коме судбина, на жалост, није допустила да дочека и објављивање овога свог за штампу припремљеног рукописа.

Рођен 1863, М. Миловановић је током боравка у Паризу од 1881. до 1887. завршио правне студије докторирајући са тезом *Уговори о гарантини у XIX веку – студија из међународног права и дипломатске историје* (415 страница). Та расправа је својевремено побудила велико интересовање и била приказана у многим француским и нашим часописима, између осталих и у „*Revue des Deux Mondes*”.

Миловановићева правна мисао дошла је, иначе, до израза у три области: у државном, наследном и у међународном јавном праву и испољавала се у његовим расправама, у гледиштима која је износио у својим предавањима на Великој школи, иступањима у Народној скупштини и у другим јавним и политичким активностима.

Државноправна схватања Миловановићева крећу се у оквирима владајуће европске доктрине друге половине XIX века. Он тако прихвата учења природњачке социолошке школе на челу с Контом и Спенсером, посебно у варијанти Алфреда Фуеја који је хтео да измири идеализам с натурализмом и слободу воље с детерминизмом природних наука.

Из те основне поставке М. Миловановић изводи и остала обележја и елементе државе. Са своје стране појму државе додаје и изванредан степен правне свести и заједничких интереса, као и народност, нов елемент који ће добијати све више значаја при образовању држава. Занемарује, међутим, као пре њега и Димитрије Матић, економско–социјалне узроке који могу утицати на формирање политичких заједница. Сматра, даље да циљеви државе треба да буду у складу с циљевима њених чланова и да се при том не занемари лична предузимљивост. Налази да је, теоријски, демократска влада најбоља, уз упозорење да је услов за успешну демократију народна просвећеност. Суверена власт припада само народу и непреносива је, те на основу тог начела народ има право да владоцу одузме власт и да га позове на одговорност.

У односу на парламентаризам, М. Миловановић је приличан скептик. Напомиње да је и „добар парламентаризам” угрожен с једне стране општим

* Претходне три монографије су: Божидар Марковић, *Димитрије Матић – лик једног правника*, 1977, Тихомир Васиљевић, *Ђорђе Д. Ценић, Развој кривичноправне мисли у Србији XIX века*, 1987, Живан Спасојевић, *Нацрт једне опште теорије права*, 1989.

правом гласа, а с друге да му прети опасност од милитаризма, при чему реалистички примећује да није лако наћи задовољавајуће решење између безбедности земље и очувања политичких слобода. Да би парламентарни режим успешно функционисао, Миловановић сматра да у њему треба обезбедити и учешће интелигенције и у том циљу предлаже више мера, између осталих и увођење образовног и имовинског цензуса како би народно представништво било састављено „из најинтелигентнијих и најспремнијих синова српских”.

Грол подвлачи да Миловановић државноправне проблеме третира социолошки а не апстрактно, сагласно учењима тада владајуће европске природњачке и социолошке школе. Истиче истовремено да су на његове правне ставове знатно утицала и његова политичка схватања која су била у складу с идеологијом Радикалне странке чији је био члан. Указује даље да је у дневној политици заступао, истина вешто, и ствари које правно и научно нису биле оправдане. Тако је нпр. бранио противзаконито протеривање из земље краљице Наталије 1891, што је изазвало општу и оштру осуду јавности. А као највећи прагматичар се показао кад је изразио своје мишљење о постојању „добрих и рђавих државних удара”. Ту је, примећује Грол, политичар потпуно потиснуо правника, за којег сваки државни удар нужно представља противправан акт који се с гледишта права неминовно мора осудити.

Наследно право је заокупљало пажњу Миловановићеву само у време његове ране младости, од 1882. до 1888. када је објавио четири краће расправе из те области. Две се односе на законски ред наслеђивања по Грађанском закону из 1844, а једна на наследно право у старом српском праву. Он критикује србијанског законодавца што је усвојио аустријски систем законског наслеђивања занемаривши у тој области народне традиције и обичаје, сем првенства мушке лозе над женском, решење које, иако неправедно, Миловановић условно прихвата.

Четврту расправу из наследног права, *Des Sui Heredes*, Миловановић је објавио уз своју главну докторску тезу. При излагању те установе из старог римског права указао је нарочито да у првобитном римском друштву сопственик имовине није био појединац него породица као колектив, што је израз одређених друштвених схватања која занемарују индивидуалну личност.

Међународно јавно право је дисциплина којој је Миловановић дао свој главни допринос докторском дисертацијом о гарантним уговорима. Његовом мишљу у тој области доминирају два битна обележја: реалистички став и стална брига за заштитом интереса Србије. Своја мишљења заснива на посматрању чињеница и међународне стварности, а не на апстрактним принципима. Скептик је према међународној заједници јер у стварности владају сила и право јачега. Једину могућу основу међународном праву види у државној суверености, тако да међународно право добија искључиво уговорни карактер. Међународна заједница се још налази на врло ниском ступњу развоја на којем сила игра одлучујућу улогу.

Особиту пажњу у међународном праву Миловановић посвећује начелу народности. Битно обележје народности он види у свести и вољи групе људи да живе у заједници – волунтаристичко схватање које одбацује етнографску и филолошку основу народности, тј. расу, језик, обичаје, веру и територију.

У докторској тези о гарантним уговорима у међународном праву Миловановић констатује да ти уговори вређају сувереност заштићених држава и да су „јарам снажних над слабима”, што илуструје бројним примерима и вези са судбином гарантних уговора у XIX веку, из чега изводи закључак да су гарантни уговори бескорисни, с обзиром да се државе у одсудном часу понашају макијавелистички, а не како су обећале.

Миловановићева правна мисао је долазила до израза не само у теоријским радовима већ и у његовом активном учествовању при изградњи уставног права Србије и међународног права. Био је главни стручни редактор Устава од 1888. који је увео у Србији парламентарну владавину и зајамчио

политичка права и слободe. Израдио је пројекат изборног закона од 1890. на бази сразмерног представништва. Сарађивао је и на изради Устава од 1902. којим је по жељи краља Александра прихваћен дводомни парламентарни систем, решење, иначе, противно његовом теоријском уверењу.

У изградњи међународног права Миловановић је учествовао у својству правног стручњака, дипломате и министра иностраних послова. Прву хашку конференцију мира од 1899. поздравио је као носиоца племените идеје о разоружању, али није веровао у њен успех сматрајући да претходно треба остварити политичке услове за то. На Другој хашкој конференцији 1907. учествује као званични делегат Србије, којом приликом се енергично залаже за увођење обавезног арбитражног решавања међународних спорова. Конференција је, на челу с Немачком, одбацила идеју о успостављању обавезне међународне арбитраже, али је Миловановић својим иступањима на том светском форуму „избио међу најбоље и уздигао углед и свој и Србије коју је заступао” – констатује Грол.

Оцењујући опште одлике Миловановићевог духа, Грол истиче да је Миловановић био емпирист који не поступа дедуктивно полазећи од претходно усвојених принципа или поставки, него индуктивно, посматрајући чињенице и заснивајући на њима своје ставове. Није био ни искључив, тако да у његовим схватањима налазимо здружене елементе и материјализма и идеализма. Није, међутим, имао чуло за економско–социјалну проблематику и касне супротности, док је у политици показивао више снажљивости него принципијелности. Из његових интимних бележака, које нису намењене јавности, види се ипак да је његова главна тежња била сагледавање истине.

На крају, писац ове расправе поставља питање шта је и колико Миловановић допринео развоју српске правне теорије. Напомињући да је рад на правној науци заузимао само прву, младалачку етапу његовог живота, Грол подвлачи да је он самосталан допринос правној науци дао докторском дисертацијом која је до данас остала неопходна литература за проучавање гарантних уговора у међународном праву. Његова схватања о држави су, међутим, рефлекс европске државноправне мисли његовог доба, тј. социолошке и природњачке школе, али су у српској доктрини заменила ранија рационалистичка и природноправна учења о држави. Такво његово теоријско правничко дело није имало осетнијег утицаја на доцније српске правнике, али кад се има у виду целокупна његова правничка активност, Миловановић заузима угледно место у развоју српске правне мисли свога времена – закључује Грол.

Захваљујући овој темељно документованој, јасно и лепо писаној књизи добили смо веран и изнијансиран портрет сложене и снажне личности Милована Миловановића.

Б. С. Марковић

BEITRÄGE ZUR JURISTISCHEN HERMENEUTIK. Herausgegeben von Helmuth Vetter und Michael Potacs, Wien, Literas—Universitätsverlag, 1990.

Књига о којој је овде реч произишла је из интердисциплинарног семинара који је током зимског семестра 1987/88. године уприличио Филозофски институт Универзитета у Бечу. „Интердисциплинаран”, то у овом случају значи да су узели учешћа правници и филозофи. Сви они делују у Бечу, с изузетком Георга Графа који је дошао из Салцбурга. Изузев прилога проф. Франца Бидлинског, већ раније (1986) објављеног, текстови свих предавача на поменутом семинару нашли су се међу корицама ове књиге и тако постали доступни научној (пре свега правничкој) и филозофској јавности, као и широј читалачкој публици заинтересованој за правну херменеутику, односно за херменеутику уопште. Књига садржи следеће радове: Хелмут Петер,